

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXXI (2024).
Книжка / Issue 1

DOI: 10.54664/MJBV8000

ТЪРГОВИЯТА С МАЗНИНИ ОТ ЖИВОТИНСКИ ПРОИЗХОД (ЧЕРВИШ, ЛОЙ И ЧЕРВИШОЛОЙ) МЕЖДУ ТЪРГОВСКА ФИРМА „ХАДЖИ МИНЧО Х. ЦАЧЕВ И ДРУЖИЕ“ И БРАТЯ ТЪПЧИЛЕЩОВИ

Веселин ГОРАНЧЕВ*

THE ANIMAL FATS TRADE (MARROW, TALLOW, AND MARROW-TALLOW) BETWEEN THE “HADJI MINCHO HADJI TSACHEV AND CO.” AND THE TAPCHILETSHTOV BROTHERS

Veselin GORANCHEV

Abstract: *This article is dedicated to the joint trade with fats of animal origin (marrow, tallow, and marrow tallow) of the “Hadji Mincho Hadji Tsachev and Co.” company and brothers Hristo and Nikola Tapchileshtov. It is a continuation of a study in which the economic relations between the entities mentioned are examined in the context of their trade in metals (copper, iron, and steel).*

The publication is based on information acquired from previously unused archival documents (mainly transcripts of letters), the vast majority of which were written in Greek. It presents information about the regions from which the trading company used to provide fats of animal origin, the routes they used to send them to the Tapchileshtov brothers in Constantinople, as well as other details of the economic activity considered.

Keywords: *Bulgarian Revival; economic activity; trade; fats of animal origin; “Hadji Mincho Hadji Tsachev and Co.” trading company; brothers Hristo and Nikola Tapchileshtov.*

Настоящата публикация се явява продължение на изследване, което разглежда стопанските връзки между братя Тъпчилещови и търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ в контекста на търговията им с метали (бакър, желязо и стомана)¹. В него са приведени редица факти, извлечени от архивни документи, които налагат преосмисляне на битуващото мнение, че в търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ работят основно търновските предприемачи хаджи Минчо х. Цачев и Евстати х. Николов Селвели². Изложените в изследването факти свидетелстват, макар и в известна степен косвено, че през разглеждания период (от края

* **Веселин Горанчев** – доктор по история, изследовател на свободна практика; България; @gor_bg@abv.bg

¹ По въпроса вж. [Горанчев, В. 2024 (под печат)].

² Тезата, че фирмата е създадена от хаджи Минчо х. Цачев и Евстати Селвели е изложена в редица изследвания. По въпроса вж. [Атанасова, С. 2004, с. 186; Атанасова, С. 2014, с. 175; Русев, И. 2015, с. 420; Горанчев, В. 2022 а, с. 154; Горанчев, В. 2022 в, с. 243; Горанчев, В. 2023, с. 11].

на 40-те години на XIX в. до убийството на хаджи Минчо през май 1855 г.) във фирмата работят Минчо х. Цачев и неговият зет хаджи Николи Минчоолу³. Това налага поставянето на въпроса, дали именно те не са създали тази стопанска структура.

Хаджи Минчо х. Цачев (1800–1855) е влиятелен търговец, откупчик и събирач на данъци. Взема дейно участие в борбите за установяване на самостоятелна българска църква [Атанасова, С. 2014, с. 175]. Роден е в Дряново, но през 1837 г. се преселва в Търново [Генчева, Ц., Драганова, Т., Димитров, Й. 1985, с. 100]. От началото на 40-те години на XIX в. Хаджи Минчо изпълнява длъжността на сандък емини (ковчезник) на местния меджлис. С откупуване на данъци започва да се занимава през 1848 г. [Янева, С. 2011, с. 76–77]. Известно е участието му в две търговските фирми – „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ и „Хаджи Минчо х. Цачев & Евстати Селвели и дружие“ [Атанасова, С. 2014, с. 175]. През май 1855 г. хаджи Минчо х. Цачев е убит. Битува мнението, че неговото убийство е провокирано от отказа му да дели откупуването на беглика с богатия турчин Мехмет ага Караманлията [Генчева, Ц., Драганова, Т., Димитров, Й. 1985, с. 100].

Хаджи Николи х. Димов Минчоолу (1826–1892) е заможен търновски търговец. Зет е на хаджи Минчо х. Цачев и като своя именит тъст участва в борбите на българите за църковна независимост. След гибелта на хаджи Минчо наследява неговото състояние и впоследствие работи в съдружие с Евстати Селвели. През 1856 г. се премества в Цариград, където се включва още по-дейно в борбите срещу гръцкото духовенство [Генчева, Ц., Драганова, Т., Димитров, Й. 1985, с. 125–126]. Ползва се с авторитет пред османските власти и е депутат в имперското Велико народно събрание. Представя Търновската епархия на Църковно-народния събор (1858–1860). Защищава пред Високата порта Великденската акция от 3 април 1860 г. Член е на Привременния смесен съвет на Екзархията за изработване на нейния устав (1870 г.). През 1871 г. участва в екзархийския Народно-църковен събор [Божинов, П., Давидова, Е., Георгиева, М., Колева, Ж., Мирчева, К., Тодорова, О., Янева, С. 2000, с. 169]. Връща се в България през 1879 г., където умира в бедност [Генчева, Ц., Драганова, Т., Димитров, Й. 1985, с. 126].

Христо Тъпчилещов (1808–1875) е роден в Калофер. Има килийно образование. В ранната си възраст е абаджия. По-късно се ориентира към търговска дейност. Благодарение най-вече на личните си интелектуални качества се превръща в един от най-състоятелните българи от епохата на Възраждането. Взема дейно участие в борбите на българите за църковна независимост. Член е на представителствата по църковния въпрос (1857 и 1861 г.). Участва в т. нар. Великденска акция (1860 г.). Дългогодишен член е на Българската община в Цариград. След учредяването на Българската екзархия е избран за представител на Църковно-народния събор (1871 г.) и за член на Смесения екзархийски съвет.

Никола Тъпчилещов (1817–1893) е роден в Калофер. В сравнение с по-големия си брат – Христо Тъпчилещов, получава по-солидно образование – учи в Габровското училище, когато там учителства Неофит Рилски. Впоследствие се реализира като един от най-успешните български предприемачи от епохата. Н. Тъпчилещов е спомоществовател на редица книги. Той е и сред настоятелите на издавано от Константин Фотинов списание „Любословие“, както и на издавания от Марко Балабанов вестник „Век“. Член е на настоятелството на църквата „Св. Стефан“ [Божинов, П., Давидова, Е., Георгиева, М., Колева, Ж., Мирчева, К., Тодорова, О., Янева, С. 2000, с. 270–271].

Приема се, че първата фирма на братя Тъпчилещови (носи наименованието „Братя П. Тъпчилещови“) е създадена през 1822 г. В този си вид структурата работи до месец май 1847 г., когато братята се разделят. През следващите две години Хр. Тъпчилещов и Н. Тъпчилещов осъществяват самостоятелна стопанска дейност. През май 1849 г. те се събират и учредяват втора фирма „Братя П. Тъпчилещови“. Тя функционира до 15 март 1851 г., след което Христо и Никола отново се разделят [Давидова, Е. 1998, с. 61–62].

³ По въпроса вж. [Горанчев, В. 2024 (под печат)].

Информация за търговията с мазнини от животински произход между хаджи Минчо х. Цачев и Христо Тъпчилещов откриваме в неиздадения дисертационен труд на Евгения Давидова, който е посветен на стопанската и обществена дейност на братя Тъпчилещови [Давидова, Е. 1998] и в една по-късна публикация [Давидова, Е., 2014] на изследователката. В посочените изследвания се споменава, че най-ранното сведение за търговски обмен на червиш между тези видни възрожденски предприемачи и борци за църковна независимост се съдържа в писмо от 1848 г., което е било изпратено от търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ до Христо Тъпчилещов [Давидова, Е. 1998, с. 150; Давидова, Е., 2014, с. 313]. След раздялата с брат му – Никола през 1851 г., Хр. Тъпчилещов продължава стопанския обмен на този вид стока с хаджи Минчо х. Цачев до неговото убийство през 1855 г. В контекста на това сътрудничество, през 1852 г. Тъпчилещов посещава Русчук [Давидова, Е. 1998, с. 150]. Там купува червиш, който е произведен във Влашко, и впоследствие го продава заедно с хаджи Минчо [Давидова, Е., 2014, с. 313].

Що се касае до търговията с лой (използва се освен за готвене и за производство на свещи и сапун), Е. Давидова отбелязва, че в периода 1851–1852 г. Хр. Тъпчилещов и хаджи Минчо х. Цачев продават този артикул на съдружнически начала [Давидова, Е., 2014, с. 314].

Настоящото изследване е базирано на редица архивни документи. Преобладаващата част от тях са изготвени на гръцки език, което ги прави труднодостъпни за по-голямата част от изследователите. По тази причина, макар и с известен риск от „утежняване“ на изложението, си позволявам да представя малко по-обстойно информацията, която те съдържат. Правя го и поради факта, че допълвайки се взаимно, документите свидетелстват за обективността на изложената теза, а именно, че разглежданият стопански обмен с братя Тъпчилещови се осъществява от хаджи Минчо хаджи Цачев и хаджи Николи Минчоолу в рамките на търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“. Позволявам си да представя и информация за датите, на които са били изготвени и изпращани незапазени до днес писма между споменатите стопански субекти. Правя това с цел да придобием по-пълна представа за динамиката в кореспонденцията между тях.

Действително, както твърди Евгения Давидова, най-ранният документ, който свидетелства за търговията с мазнини от животински произход между търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ и братя Тъпчилещови, е препис⁴ на писмо от 1848 г., което е било изпратено от търновската фирма до братя Тъпчилещови. Писмото е било с дата 30 март (явява се отговор на писмо от Тъпчилещови, което е било с дата 22 март). Преписът не е подписан, но фактът, че той е изложен в тефтер, който е принадлежал на търновската фирма, дава основание да приемем, че неговият оригинал, т.е. писмото, е било изготвено от името на същата стопанска структура.

От разглеждания документ разбираме, че братя Тъпчилещови са продали 85 едека, които са получили от търновската търговска фирма. Съдържанието на едеците не е отбелязано, но несъмнено те са били напълнени с някой от видовете мазнини с животински произход (червиш, лой или червишолой). Стойността на продадената стока е била 225 474 гроша. Към писмото, чийто препис цитираме, е било приложено митническо тескере от Русчук за 23 едека (отново не се споменава тяхното съдържание), които е предстояло да бъдат изпратени до Тъпчилещови. От тях 12 са определени като „наши“, т.е. на търновските съдружници, а останалите 11 едека – като „съдружнически“⁵.

Информация за вече изпратен червишолой (не е посочено кога е бил изпратен) от търновската фирма до братя Тъпчилещови откриваме в препис⁶ на писмо, което е било с дата 13 април 1848 г. (отговор е на писмо от Тъпчилещови до Търново, което е било с дата 5 април). Преписът не е подписан, но в него се споменава, че „хаджи Николи нашият зет [е] на Джумаята“⁷. Това

⁴ Преписът е изготвен на гръцки език.

⁵ **НБКМ, БИА**, Ф. 307, а.е. 4, л. 64 гръб, 65.

⁶ Преписът е изготвен на гръцки език.

⁷ Има се предвид Ески Джумая (днешният град Търговище).

дава основание да приемем, че писмото е било написано от хаджи Минчо х. Цачев. В цитирания документ той съветва братя Тъпчилещови да направят със споменатия червишолой това, което смятат за уместно, като по всичко изглежда, че има предвид неговата продажба⁸.

Подобен съвет, касаещ продажбата на артикулите червиш и лой, се съдържа и в препис⁹ на писмо, което е било изпратено от Търново до Христо Тъпчилещов на 20 април 1848 г. (отговор е на негово писмо от 12 април 1848 г.). Основната част от преписа е изготвена на български език с почерк, който е изключително близък до този на хаджи Минчо х. Цачев, а послеписът е изготвен на гръцки език от хаджи Николи Минчоолу и е подписан от него¹⁰. Можем да допуснем, че в случая се имат предвид споменатите в писмото от 30 март 1848 г. едеци, които са изпратени от Търново на Тъпчилещови, за да ги продават в Цариград.

Следващият в хронологичен ред препис¹¹ на писмо, който касае разглежданата търговия с мазнини от животински произход, е с дата 11 май 1848 г. Според обръщението, в началото на документа писмото е било адресирано до братя Тъпчилещови, но от неговото съдържание разбираме, че в действителност е отправено до единия от двамата (вероятно Христо Тъпчилещов, за когото се смята, че е главното действащо лице във фамилната фирма¹²). Под преписа стои името на хаджи Минчо х. Цачев. Явява се отговор на писмо от братята или на един от тях (по-вероятно Христо Тъпчилещов), което е било с дата 3 май 1848 г. В цитирания документ се споменава артикулът червишолой, за който хаджи Минчо съветва да бъде допродаден, за да може да бъде изчистена „съдружническата сметка“. В документа се споменава и това, че част от едеците с червишолой са били доставяни от Ески Джумая¹³.

Хаджи Минчо х. Цачев (в Търново) изпраща писмо до братя Тъпчилещови (в Цариград) и на 18 май 1848 г. От неговия запазен препис¹⁴ разбираме, че то е изпратено в отговор на писмо от Тъпчилещови, което е било с дата 10 май 1848 г. В разглеждания документ (преписа на писмото от 18 май 1848 г.) се споменават 66 едека и едно буренце, които са представени от хаджи Минчо като „съдружнически“¹⁵. Не е посочено какъв вид мазнини от животински произход са съдържали, но от друг препис¹⁶ на писмо (писмото е било с дата 1 юни 1848 г.) разбираме, че те са съдържали червишолой¹⁷. Стойността на тези едеци, заедно с разходите за тескере от Русчук, е била 136 766 гроша и 9 пари. Печалбата, след тяхната продажба, е била разпределена от братя Тъпчилещови по следния начин: за себе си са оставили 3 474 гроша, а за търновските съдружници – 3 026 гроша и 31 пари. От цитирания документ разбираме, че хаджи Минчо не е приел това разпределение на печалбата и е отправил молба към Тъпчилещови да ревизират изпратената от тях сметка, като включат в нея тескерета, които са касали транспорта на стоката¹⁸.

Изложената информация, че споменатите 66 едека и буренцето с червишолой са съдружнически, се потвърждава от препис¹⁹ на писмо, което е било изпратено от Търново до братя Тъпчилещови на 1 юни 1848 г. (отговор е на писмо от Тъпчилещови, което е било с дата 24 май 1848 г.). Същият документ съдържа информация относно това откъде търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ е купила този червишолой преди да го изпрати на братя Тъпчилещови:

⁸ **НБКМ, БИА**, Ф. 307, а.е. 4, л. 66, 66 гръб.

⁹ Преписът е изготвен на български език.

¹⁰ **НБКМ, БИА**, Ф. 307, а.е. 4, л. 112 гръб, 113 гръб.

¹¹ Преписът е изготвен на гръцки език.

¹² По въпроса, вж. [Русев, И. 2015, с. 489].

¹³ **НБКМ, БИА**, Ф. 307, а.е. 4, л. 111, 112 гръб.

¹⁴ Преписът е изготвен на гръцки език.

¹⁵ **НБКМ, БИА**, Ф. 307, а.е. 4, л. 110.

¹⁶ Преписът е изготвен на гръцки език с почерка на хаджи Николи Минчоолу.

¹⁷ **НБКМ, БИА**, Ф. 307, а.е. 4, л. 110 гръб.

¹⁸ **НБКМ, БИА**, Ф. 307, а.е. 4, л. 110.

¹⁹ Преписът е изготвен на гръцки език с почерка на хаджи Николи Минчоолу.

– 6 от едеците са купени в Плевен. Те са били с общо тегло 2 821 оки. Стойността им е била 13 964 гроша. Записана е и единичната цена за 1 ока, която е 4 гроша и 38 пари;

– 12 от едеците са купени в Никопол (от някой си Ибрям). Общото им тегло е било 4 113 оки. Записаната стойност на тези едеци е 21 079 гроша;

– 28 от едеците са купени в Ески Джумая. Общото им тегло е било 12 604 $\frac{1}{4}$ оки и са били на стойност 66 172 гроша и 10 пари;

– 17 едека са купени от някой си Хасим ага. Селището, на което е бил жител, не е отбелязано, вероятно защото е местен жител, т.е. жител на Търново. Общото тегло на тези 17 едека е било 5 264 оки, а стойността им – 26 320 гроша. Отбелязана е и цената за една ока – 5 гроша;

– 3 едека са купени от някой си Осман. Те са били с тегло 1 021 оки и са на стойност 5 360 гроша и 10 пари. От същия Осман е купено и споменатото буренце. То е било с тегло 68 оки, а цената му е била 357 гроша. Записаната цена за една ока от този червишолой е 5 $\frac{1}{4}$ гроша;

В документа е отбелязано общото тегло на този червишолой – 25 891 $\frac{1}{4}$ оки, както и неговата стойност – 133 252 гроша и 20 пари. Отразени са и разходите на търновските предприемачи в тази стопанска операция. Те са следните (представям ги в реда, в който са записани):

– за транспорт на 18 едека от Плевен до Раховица (днес Горна Оряховица) – 752 гроша и 29 пари;

– разходи, които не са ясно назовани – 75 гроша;

– за транспорт на 28 едека от Ески Джумая – 806 гроша;

– разходи, определени като „дребни“ – 140 гроша;

– транспорт на 11 едека от неназована като местоположение салхана²⁰ до Търново – 60 гроша;

– за 66 тескерета, които са с единична цена 25 гроша – 1 650 гроша²¹.

Напълно възможно е част от изпращания до братя Тъпчилещови червишолой (както и др. мазнини от животински произход) да е произведен от животни, които са отглеждани от фирма „Х. Минчо х. Цачев и дружие“. Тази теза се подкрепя от факта, че в разглежданите документи откриваме информация, че стопанската структура е разполагала със совати²² – от препис²³ на писмо, което е било изпратено от хаджи Минчо х. Цачев до братя Тъпчилещови на 13 юли 1848 г. (отговор е на писмо от братя Тъпчилещови, което е било с дата от 5 юли 1848 г.), разбираме, че през предходната 1847 г. търновската фирма е имала „два наши совата“. В този контекст хаджи Минчо поставя пред братя Тъпчилещови въпроса за перспективите в търговията с червишолой и предлага „вземането“ на още един соват²⁴.

Тезата, че търговията с мазнини от животински произход, която хаджи Минчо х. Цачев и хаджи Николи Минчоолу реализират с братя Тъпчилещови, се осъществява от страна на търновските предприемачи в рамките на търговска фирма „Х. Минчо х. Цачев и дружие“, се потвърждава от препис²⁵ на писмо, което е било изпратено до братята на 5 октомври 1848 г. С разглеждания документ Хаджи Минчо съобщава на Тъпчилещови, че в деня на изготвяне на писмото (5 октомври 1848 г.) хаджи Николи е тръгнал за Ески Джумая, като целта на неговото пътуване е закупуване на червишолой, който по всичко изглежда е бил поръчан от Тъпчилещови. Не на последно място следва да отбележим, че цитираният документ е подписан от името на търговска фирма „Х. Минчо х. Цачев и дружие“²⁶.

²⁰ Салхана (ар.-пер.-тур. Salhane) – кланица, вж. [Илчев, С., Иванова, А., Димова, А., Павлова, М. 1998, с. 439].

²¹ НБКМ, БИА, Ф. 307, а.е. 4, л. 110 гръб.

²² Соват (или суват) – лятно пасище, вж. [Илчев, С., Иванова, А., Димова, А., Павлова, М. 1998, с. 469, 484].

²³ Преписът е изготвен на гръцки език.

²⁴ НБКМ, БИА, Ф. 307, а.е. 4, л. 109 гръб.

²⁵ Преписът е изготвен на гръцки език с почерка на хаджи Николи Минчоолу.

²⁶ НБКМ, БИА, Ф. 307, а.е. 4, л. 85 гръб.

За получаване на червиш от братя Тъпчилещови през 1848 г., изпратен от търновските предприемачи, свидетелства препис²⁷ на писмо, което е било с дата 14 декември същата година. Писмото е изпратено от хаджи Минчо х. Цачев в отговор на такова от страна на Тъпчилещови от 6 декември 1848 г. В цитираното писмо (от 14 декември 1848 г.) хаджи Минчо изразява увереност, че този червиш скоро ще бъде продаден. В документа се споменава и предстояща пратка със същия артикул. Изпращането ѝ е било обвързано с получаването на 4 000 оки бакър, които е трябвало да бъдат купени от братя Тъпчилещови и впоследствие транспортирани до Търново. Планът на хаджи Минчо за тази стопанска операция е бил следният: „ако пътува параходът“, като вероятно е имал предвид, че по това време на годината, поради настъпващата зима и свързаното с това влошаване на метеорологичната обстановка, е било възможно преустановяване на корабоплаването, стоката да бъде изпратена до Варна, а от там в Търново. Ако пък не е възможно изпращането на бакъра по море, тогава предлага това да стане с каруци. Хаджи Минчо настоява Тъпчилещови да платят предварително и обратния път до Цариград, за да може да изпрати едеци с червиш, които е получил съвсем наскоро. Информацията за този червиш е представена в цитирания документ по следния начин:

„Марка	едеци	оки	За съдружническа сметка
NDM ²⁸	34	13 344 ½ от Раховица ²⁹	по 4 [гр.] 53 377 [гроша]
	14	6 020 ½ от Раховица	по 4, 11 [гр.] 25 888 [гроша]
48	19 364 2/4		79 265 [гроша]“

С писмото си хаджи Минчо съобщава на Тъпчилещови и за наличието на 10 000 оки червиш в Раховица, за който е предложил да плати между 4 гроша и 5 гроша и 20 пари за 1 ока, но на тази цена не е било постигнато споразумение. Търновският предприемач е отправил запитване и до Ески Джумая, но не е получил положителен отговор. Като причина се изтъква това, че част от тамошният червиш вече е бил изпратен в Одрин и във Варна. В този контекст хаджи Минчо излага мнението, че все още може да се намери непродан червиш в Свищов и Бяла³⁰. Тук е уместно да отбележим, че в писмото се споменава и името на „г-н Папалука“³¹. В случая става дума за Йоанис Папалука, който в периода 1842–1844 г. посредничи на варненското пристанище при приемане и изпращане на стоки от и до Евстати Селвели и неговия съдружник Атанас х. Николов³². Й. Папалука посредничи и в търговията на братя Тъпчилещови и търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ с метали, както и при получаването на стоки в интерес на другото съдружие, в което участват хаджи Минчо и хаджи Николи – търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев & Евстати Селвели и дружие“³³.

За споменатите в предходния документ 14 едека с червиш от Раховица става дума и в писмо от хаджи Минчо х. Цачев до братя Тъпчилещови, което е било с дата 19 декември 1848 г. (отговор е на писмо от Тъпчилещови до него от 11 декември 1848 г.). От запазения препис³⁴ на писмото разбираме, че в него (в писмото) хаджи Минчо е приложил сметката за тези 14 едека. В документа отново се споменава, че са купени за „съдружническата сметка“. Освен това хаджи Минчо информира Тъпчилещови, че в Търново са поръчани още 14 едека с червиш, половината от които са били платени в брой, а другата половина е била на разсрочено плащане, чийто срок е бил 121 дни. Спомената е покупната цена за 1 ока – 4 гроша и 12 пари. От цитирания

²⁷ Преписът е изготвен на гръцки език.

²⁸ Можем да допуснем, че това е търговската марка на хаджи Николи х. Димов Минчоолу.

²⁹ Има се предвид днешният град Горна Оряховица.

³⁰ Вероятно се има предвид днешният град Бяла, Русенско.

³¹ **НБКМ, БИА**, Ф. 307, а.е. 4, л. 106, 107 гръб.

³² По въпроса, вж. [Горанчев, В. 2022 б, с. 310, 318; Горанчев, В. 2022 в, с. 252, 255; Горанчев, В. 2023, с. 14–16, 25]; За повече информация за Атанас х. Николов вж. [Горанчев, В. 2022 г, с. 359–363].

³³ По въпроса вж. [Горанчев, В. 2024 (под печат)].

³⁴ Преписът е изготвен на гръцки език.

документ разбираме и това, че от Габрово един от братята на хаджи Минчо е отправил 10 едека с червиш към Варна, откъдето вече споменатият Йоанис Папалука е следвало да ги изпрати на Тъпчилещови в Цариград. Теглото на този червиш е 4 425 оки. Освен това, споменатият брат на хаджи Минчо е изпратил за Цариград, но през Родосто (днес Текирдаг), още 8 едека, които са били с марката „ХМ“, за която е логично да приемем, че е марката на самия хаджи Минчо. В случая не се споменава името на този брат на хаджи Минчо³⁵, но от документ, който ще разгледаме малко по-нататък в изложението разбираме, че става дума за хаджи Пенчо х. Цачев³⁶.

Съвместната търговия на фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ и братя Тъпчилещови с мазнини от животински произход продължава и през 1849 г. Най-ранният запазен документ, който свидетелства за тази дейност през споменатата година, е препис³⁷ на писмо, което е било изпратено от хаджи Минчо х. Цачев до братята. Писмото е било написано на 22 февруари 1849 г. (отговор е на такова от Тъпчилещови, което е било с дата 14 февруари 1849 г.). От преписа (на писмото от 22 февруари 1849 г.) разбираме, че предходното писмо на хаджи Минчо до Тъпчилещови е било с дата 15 февруари. С разглеждания документ търновският предприемач съобщава на Тъпчилещови, че е изпратил човек „в Плевен и в онези места“, за да направи поръчка за лой. Поръчката, както е записано в преписа на писмото, е „за съдружническата сметка“. Малко по-долу в цитирания документ става дума и за червиш, който е определен от хаджи Минчо като „наш“ и като „на съдружието“, и който към момента е бил в процес на продажба от страна на Тъпчилещови³⁸.

На 29 март 1849 г. хаджи Минчо (в Търново) изпраща писмо до Никола Тъпчилещов (отговор е на писмо от Н. Тъпчилещов, което е било с дата 21 март 1849 г.) От съдържанието на запазения му препис³⁹ разбираме, че Хаджи Минчо желае да му бъдат доставени и между петнадесет и двадесет каси челик⁴⁰, ако цената му е до 180 гроша за кантар. Допълва и това, че ако цената на челика е по-висока от споменатите 180 гроша, не би представлявал интерес за него, тъй като както е написал „доставят по нашите места от Белград“. Хаджи Минчо предлага челика заедно с други стоки, които са поръчали заедно с хаджи Николи, да бъдат изпратени от Тъпчилещов в Родосто, за да бъдат приети от кираджия, който предстои да бъде изпратен от Габрово. По въпросния кираджия пък е трябвало да бъдат изпратени в Родосто 4 000 оки козя лой, която е купена от Габрово на цена 4 гроша и 16 пари за 1 ока⁴¹.

На 9 април 1849 г. хаджи Минчо х. Цачев (в Търново) е изпратил ново писмо до братя Тъпчилещови (в Цариград) (отговор е на такова от Тъпчилещови, което е било с дата 1 април). Според съдържанието на запазения му препис⁴², търновският предприемач поставя пред братята въпроса на каква цена да купува червишолой. Споделя, че има приятели в Раховица, с които би могъл да се договори за цената на този артикул. В послеписа на писмото си хаджи Минчо излага информацията, че в Свищов някакви турци от Русчук са се съгласили да продадат продукцията от червиш на един соват на цена 5 ½ гроша за ока⁴³.

Следващият в хронологичен ред документ, касаещ разглежданата търговска дейност с мазнини от животински произход през 1849 г., е препис⁴⁴ на писмо, което е било изпратено на 19 юли същата година от хаджи Минчо х. Цачев (в Търново) до братя Тъпчилещови. От този

³⁵ **НБКМ, БИА**, Ф. 307, а.е. 4, л. 107.

³⁶ **НБКМ, БИА**, Ф. 307, а.е. 3, л. 10.

³⁷ Първата половина от преписа е изготвена на гръцки език с почерка на хаджи Николи Минчоолу, а втората – на български език.

³⁸ **НБКМ, БИА**, Ф. 307, а.е. 4, л. 102, 103 гръб.

³⁹ Преписът е изготвен на гръцки език.

⁴⁰ Челик (тур. çelik) – стомана, вж. [Илчев, С., Иванова, А., Димова, А., Павлова, М. 1998, с. 561].

⁴¹ **НБКМ, БИА**, Ф. 307, а.е. 4, л. 102, 103 гръб.

⁴² Преписът е изготвен на гръцки език с почерка на хаджи Николи Минчоолу.

⁴³ **НБКМ, БИА**, Ф. 307, а.е. 4, л. 102 гръб.

⁴⁴ Преписът е изготвен на гръцки език.

документ черпим следната информация: писмото е било отговор на такова от братя Тъпчилещови, което е било с дата 11 юли 1849 г. В него (в писмото на Тъпчилещови) е била приложена сметка за продажба на лой. Според сметката тази стопанската операция е осъществена в съдружие, в което участват братя Тъпчилещови и търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“, като търновските съдружници са вложили в нея 12 127 гроша⁴⁵.

Хаджи Минчо х. Цачев поставя отново въпроса за цената, на която е трябвало търновската фирма да купува червишолой, в писмо, което е адресирал до братя Тъпчилещови на 2 август 1849 г. От запазения му препис⁴⁶ разбираме, че то е било написано в отговор на писмо от братя Тъпчилещови, което е било с дата 25 юли. Съдържанието на цитирания документ подсказва, че писмото е било отправено към един от братя Тъпчилещови, който за съжаление не е назван по име (можем да допуснем, че това е Христо Тъпчилещов, за когото знаем, че е главното действащо лице на фамилната фирма).

Със своето писмо хаджи Минчо съобщава, че търновската фирма е вложила „69 $\frac{3}{4}$ гроша за посредничеството на съдружническата лой“. Съобщава и това, че „по нашите места още не е станала нито една покупка на червишолой“. Интересува се как в бъдеще да се правят тези покупки – „за наша сметка или ако благоволите за съдружническата сметка“. Хаджи Минчо информира получателя на писмото, че „на 18–20 този месец ще изкараме [животните от] нашите совати, за да ги колят“, както и, че „искахме от някой готов суват да купим говеда, но виждаме, че цените са се повишили“⁴⁷.

Търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ проявява интерес към закупуване на червишолой и от Свищов. За това свидетелства препис⁴⁸ на писмо, което е било изпратено на 16 август 1849 г. от хаджи Минчо х. Цачев (в Търново) до свищовския предприемач Константин Станчоолу (отговор е на такова от К. Станчоолу, което е било с дата 10 август). С писмото търновският предприемач информира К. Станчоолу, че през настоящата година фирмата му желае да купи червишолой от Свищов, и поради това се интересуват от тамошните наличности и цени. Документът дава основание да приемем, че самият Константин Станчоолу има совати и се занимава с производството на споменатия артикул. Цитираният документ свидетелства, че от няколко години търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ купува изгодно червишолой от Раховица⁴⁹.

На последната спомената дата (16 август 1849 г.) от името на търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дру[жие]“ е изпратено и писмо до „господа братя Тъпчилещови“ (отговор е на такова от страна на Тъпчилещови, което е било с дата 8 август). От съдържанието на цитирания документ, който е съхранен в препис⁵⁰ разбираме, че на следващия ден – 17 август 1849 г., единият от братята е следвало да посети Търново. Не се споменава неговото име, а само това, че е трябвало да пристигне от Калофер. По този въпрос преписът гласи следното: „очакваме го утре и след успешното му пристигане ще се погрижим да поръчаме до 20–30 хил[яди] оки червишолой за съдружническата сметка и впоследствие ще Ви информираме за действията си“⁵¹.

На 15 септември 1849 г. търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и Евстати х. Н. Селвели и дружие“ (в Търново) е получила писмо⁵² от Йоанис Папалука⁵³ (във Варна). Писмото е с

⁴⁵ НБКМ, БИА, Ф. 307, а.е. 4, л. 101.

⁴⁶ Преписът е изготвен на гръцки език с почерка на хаджи Николи Минчоолу.

⁴⁷ НБКМ, БИА, Ф. 307, а.е. 4, л. 86.

⁴⁸ Преписът е изготвен на гръцки език.

⁴⁹ НБКМ, БИА, Ф. 307, а.е. 4, л. 101 гръб.

⁵⁰ Преписът е изготвен на гръцки език.

⁵¹ НБКМ, БИА, Ф. 307, а.е. 4, л. 100.

⁵² Писмото е изготвено на гръцки език.

⁵³ В своя дисертационен труд, посветен на стопанската и обществена дейност на братя Тъпчилещови, Е. Давидова споменава името като Иван Папалука, като вероятно в изследваните от нея документи фигурира този вариант на името, вж. [Давидова, Е. 1998, с. 87]. В този смисъл можем да допуснем, че не е изключено той да е българин.

дата 5 септември. То се явява отговор на такова от търновската фирма, което е било от 22 август 1849 г. Със своето писмо Й. Папалука информира търновските предприемачи, че е получил от Ески Джумая, от неназован по име техен човек, 9 едека с марка „NDM“, които е трябвало да натовари на параход. Не се споменава какво е било съдържанието на едците (вероятно червиш, лой или червишолой), както и крайната им дестинация, но изложената до този момент в изследването информация дава основание да допуснем, че те са били предназначени за братя Тъпчилещови. Първоначално едците не са били приети на парахода, който е трябвало да ги транспортира, но след молба, отправена към капитана на плавателния съд, те са били натоварени. Отговор на логичния въпрос защо след като знаем, че търговията с мазнини от животински произход се осъществява от търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“, цитираното писмо е било адресирано до фирмата „Хаджи Минчо х. Цачев & Евстати Селвели и дружие“, откриваме в част от неговото съдържание – в него Й. Папалука съобщава, че на 6 септември от Варна за Търново по кираджия е била изпратена една бала с манифактурни стоки⁵⁴, тоест с артикули, с които е търгувала фирма „Хаджи Минчо х. Цачев & Евстати Селвели и дружие“. В случая с едно писмо Й. Папалука е отправил информация, която касае и двете фирми в които участват хаджи Минчо и хаджи Николи – „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ и „Хаджи Минчо х. Цачев & Евстати Селвели и дружие“. Същата практика откриваме и в писмата, които са били изпращани от Варна и които са касаели търговията на братя Тъпчилещови и „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ с метали (основно с бакар)⁵⁵.

На 2 декември 1849 г. търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и Евстати Селвели и дружие“ получава ново писмо⁵⁶ от Варна. То е изпратено на 26 ноември от Ламбос Йоаниду и Константинос Й. Папалука. Техните имена дават основания да приемем, че К. Папалука е син на Йоанис Папалука, а Л. Йоаниду – на човек, който е работил с Й. Папалука и чието име е било Константинос Йоаниду⁵⁷.

В основната част на разглежданото писмо К. Папалука и Л. Йоаниду се обръщат с молба към търновските съдружници да им съдействат за събирането на задължения по извършени посреднически услуги в полза на други предприемачи от Търново. В случая по-важен за нас е послеписът на писмо, който гласи следното: „И колкото едци ни бяха изпратени до този час от Габрово и Джумая⁵⁸ бяха изпратени и бъдете спокойни“⁵⁹. В писмото не е изложена информация къде са изпратени споменатите едци, но контекстът на описаните в цитираните документи събития, дава основание да приемем, че те са били изпратени до братя Тъпчилещови⁶⁰.

В разглежданите исторически извори няма информация за търговски обмен на мазнини от животински произход между търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ и братя Тъпчилещови през 1850 г. Такава информация за 1851 г. ни предоставя споменатият дисертационен труд на Евгения Давидова, който е посветен на стопанската и обществена дейност на Христо и Никола Тъпчилещови през Възраждането. Според изследването, след раздялата между братята през 1851 г., в периода 1851–1852 г. Христо Тъпчилещов продължава да продава лой, която е обща собственост между него и хаджи Минчо х. Цачев⁶¹.

За търговия с лой от страна на търновската търговска фирма през 1851 г. свидетелства само един запазен до наши дни документ – писмо⁶² от „Д. С. Караминкови и съдружие“⁶³, кое-

⁵⁴ ДА – В. Търново, Ф. 82К, оп. 1, а.е. 44, л. 8, 8 гръб, 9 гръб.

⁵⁵ По този въпрос вж. [Горанчев, В. 2024 (под печат)].

⁵⁶ Писмото е изготвено на гръцки език.

⁵⁷ По този въпрос вж. [Горанчев, В. 2024 (под печат)].

⁵⁸ Има се предвид Ески Джумая (днес Търговище).

⁵⁹ ДА – В. Търново, Ф. 82К, оп. 1, а.е. 44, л. 7, 7 гръб.

⁶⁰ ДА – В. Търново, Ф. 82К, оп. 1, а.е. 44, л. 7 гръб.

⁶¹ По въпроса вж. [Давидова, Е. 1998, с. 150–151].

⁶² Писмото е изготвено на български език.

⁶³ В случая по всичко изглежда, че става дума за фирма, която е създадена от представители на възрожденския предприемачески род, от който произлизат братята Христо и Стоян Караминкови. В

то е изпратено от Варна до търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ (в Търново) на 14 октомври. Документът свидетелства, че Караминкови са получили чрез кираджии от търновската фирма 27 шкембета с лой. От контекста на писмото разбираме, че Караминкови са ангажирани с изпращането на тези шкембета с лой, вероятно по море, но не се посочва къде и до кого⁶⁴. Контекстът на събитията дава основание да приемем, че пратката е била предназначена за братя Тъпчилещови (или поне до един от тях).

Информацията представена от Е. Давидова, относно търговията на Хр. Тъпчилещов с мазнини от животински произход през 1852 г., се допълва от наличните документални извори – с писмо (запазен е неговият препис⁶⁵), което е било изпратено до него (в Цариград) на 19 август същата година, търновските предприемачи го информират, че голяма част от животните в региона на Търново са били продадени скъпо на някакъв сърбин, и поради това се очаква цената на новопроизведения червишолой да бъде над 5 гроша и 20 пари за ока. В тази връзка те са изпратили свой, неназован по име човек, който да обиколи соватите в региона на Ески Джумая и по възможност да договори покупката на този вид мазнина⁶⁶.

С цел да осигури необходимите за търговията през 1852 г. количества мазнини от животински произход, търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ изпраща две писма до свои стопански партньори в Свищов. Едното от писмата е до „Боро Нено и дружие“⁶⁷. То е било с дата 25 август 1852 г. От запазения му препис⁶⁸ разбираме, че търновските съдружници се интересуват от цената на червиша в региона на крайдунавския град. В документа се изказва мнение, че като посредник за купуването на червиш може да се включи и друг предприемач от Свищов – Христо Папазоолу⁶⁹. Заявява се готовност да се закупят 20 000 оки от този продукт⁷⁰. Другото писмо, което съдържа информация за евентуалните покупки на червиш от Свищов и

случая инициалите „Д. С.“ вероятно са свързани името на техния баща, чието собствено име е Димо. Именно той изиграва ключова роля в началния период от дейността на семейната фирма. Според информацията, с която до момента разполагаме, на по-късен етап тази позиция се заема от Хр. Караминков (Ст. Караминков умира млад). Фирмата на братя Караминкови съществува поне от 1849 г. Функционира до края на 70-те години на XIX в. През 60-те години на XIX в. в нея се включва и друг брат – Лазар Караминков, който е завършил търговското училище на остров Халки. От 1853–1854 г. семейната фирма на Караминкови поддържа стопански контакти с търговска къща „Евлоги и Христо Георгиеви“. През 1863 г. Хр. Караминков се отправя от Цариград на обиколка до Италия (посещава Неапол, Рим, Ливорно, Пиза, Генуа и др) и до Франция (посещава Марсилия и Париж). През последните три десетилетия преди възстановяването на българската държавност фирмата на братя Караминкови е сред най-активните стопански структури на българския пазар. По въпроса вж. [Русев, И. 2015, с. 497–498].

⁶⁴ НБКМ, БИА, Ф. 307, а.е. 3, л. 9, 9 гръб.

⁶⁵ Преписът е изготвен на гръцки език.

⁶⁶ НБКМ, БИА, Ф. 307, а.е. 5, л. 86.

⁶⁷ Става дума за свищовския предприемач Боро Ненович. В продължителен период от време той поддържа стопански контакти с братя Христо и Никола Пулиеви. Поддържа кореспонденция и с Евлоги Георгиев. Заедно с братя Пулиеви, братя Тъпчилещови и братя И. Гешови е записан като настоятел на първия български вестник „Български орел“, вж. [Найденев, И. 2017, с. 157, 161, 357, 452]; Б. Ненович извършва посреднически услуги при доставки на бакър от братя Тъпчилещови за търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“, вж. [Горанчев, В. 2024 (под печат)].

⁶⁸ Преписът е изготвен на гръцки език.

⁶⁹ Христо Папазоолу е стопански партньор на братя Христо и Никола Пулиеви, вж. [Найденев, И. 2017, с. 269, 295]; Хр. Папазоолу извършва посреднически услуги при доставки на различни стоки (бакър, желязо, хайвер) от Н. Тъпчилещов за търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“, вж. [Горанчев, В. 2024 (под печат)].

⁷⁰ НБКМ, БИА, Ф. 307, а.е. 5, л. 87 гръб.

региона, е било адресирано до „Атанас Н. Каракаш[ев] и дружие“⁷¹. От запазенения му препис⁷² разбираме, че то също е било изготвено на 25 август 1852 г.⁷³

С отделни свои писма, които са били адресирани поотделно до Христо Тъпчилещов (в Цариград) и Никола Тъпчилещов, търновските съдружници ги информират, че до момента не са успели да купят червиш или да договорят покупката на този продукт. От запазените преписи⁷⁴ на писмата разбираме, че те са изготвени на 26 август 1852 г.⁷⁵

През 1852 г. търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ проявява интерес и към червиш, който е бил произвеждан във Влашко. Информация по въпроса се съдържа в препис⁷⁶ на писмо, което е било адресирано до Никола Тъпчилещов на 9 септември 1852 г.⁷⁷ От друг препис⁷⁸ на писмо, отново до Н. Тъпчилещов, което е било с дата 30 септември 1852 г., разбираме, че от Влашко е бил закупен „съдружнически“ червиш⁷⁹. Тази информация се потвърждава и от две писма⁸⁰, които са били адресирани от Никола Тъпчилещов (в Цариград) до фирмата „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“. Те са с дати 25 август и 1/13 септември 1852 г.⁸¹

От препис на писмо⁸², което е било изпратено до Христо Тъпчилещов, разбираме, че към него са отправени две пратки с червиш. Първата се е състояла от 8 едека и е била транспортирана през Варна, а втората, която е съдържала 6 едека е била транспортирана през Свищов. Червишът, който е изпратен през Свищов, е бил доставен от Ловеч. Цитираният препис не е датиран, но фактът, че е позициониран между такива, които са между 30 септември и 7 октомври 1852 г., дава основание да приемем, че споменатите пратки с червиш са отправени към Хр. Тъпчилещов в периода между посочените дати⁸³.

От друг препис на писмо⁸⁴ до Христо Тъпчилещов, което е било с дата 14 октомври 1852 г., става ясно, че заедно с шестте едека с червиш, които са били изпратени през Свищов, са били изпратени и два едека с лой. Цитираният препис предоставя информация кой е посредникът в Свищов, който е съдействал за транспортирането на тези стоки. Това е вече споменатият свищовски предприемач Боро Нено (Ненович). Той е изпратил стоките до Тъпчилещов с параход. От същия документ разбираме, че на 8 октомври 1852 г. от Габрово са били натоварени още 8 едека с червиш. Не се споменава по какъв маршрут са изпратени в Цариград⁸⁵.

Всъщност, немалка част от пратките с мазнини от животински произход, които са изпращани от търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ до братя Тъпчилещови през

⁷¹ Атанас Каракашев (неизв.) е търговец е на риба и други стоки. Роден е в Свищов. През 1860 г. заедно със Сюлейман ага изграждат мелница с парна машина, чиито компоненти са внесени от Виена. Води кореспонденция с Георги Раковски. През 1860 и 1861 г. е настоятел (разпространител) на вестник „Дунавски лебед“. През бюджетната 1857–1858 г. „услугва“ с 2 400 гроша на местното читалище, вж. [Николова, Ю. 2008, с. 306]; Атанас Каракашев осъществява търговската си дейност в съдружие с Пашанко Е. Пашанков, с когото се сродяват чрез женитба техните на деца, вж. [Ганчев, С. 1996, с. 384].

⁷² Преписът е изготвен на гръцки език.

⁷³ **НБКМ, БИА, Ф. 307, а.е. 5, л. 88.**

⁷⁴ Преписите са изготвени на гръцки език.

⁷⁵ **НБКМ, БИА, Ф. 307, а.е. 5, л. 88 гръб, 90.**

⁷⁶ Преписът е изготвен на гръцки език.

⁷⁷ **НБКМ, БИА, Ф. 307, а.е. 5, л. 92.**

⁷⁸ Преписът е изготвен на гръцки език.

⁷⁹ **НБКМ, БИА, Ф. 307, а.е. 5, л. 97 гръб, 98.**

⁸⁰ Писмата са изготвени на български език. Написани са от Костаки Маринович от името на Никола Тъпчилещов.

⁸¹ **НБКМ, БИА, Ф. 307, а.е. 3, л. 22, 24.**

⁸² Преписът е изготвен на гръцки език.

⁸³ **НБКМ, БИА, Ф. 307, а.е. 5, л. 98.**

⁸⁴ Преписът е изготвен на гръцки език.

⁸⁵ **НБКМ, БИА, Ф. 307, а.е. 5, л. 99 гръб.**

1852 г., са транспортирани през Варна с посредничеството на братя Георгиевич⁸⁶. Най-ранната информация по този въпрос откриваме в следващите два (в хронологичен ред) преписа на писма, които са били изпратени от Търново до братя Георгиевич на 20 октомври 1852 г. Според съдържанието на първия препис⁸⁷, който е по-скоро бележка, конспектираща съдържанието на писмото, в предходен период (не е посочена дата) хаджи Николи Минчоолу е изпратил до Георгиевич 6 едека, а на 20 октомври им е изпратил по керванджия още 9 едека и 8 шкембета. Отбелязано е, че втората пратка (от 20 октомври) е била предназначена за Никола Тъпчилещов. Цитираният документ е подписан от хаджи Николи Минчоолу. Според втория препис⁸⁸ на писмо, на 20 октомври 1852 г. хаджи Николи е изпратил на братя Георгиевич още 3 едека и 18 шкембета. Едеците са били предназначени за Христо Тъпчилещов, а шкембетата – за Никола Тъпчилещов. Документът е подписан отново от хаджи Николи Минчоолу⁸⁹. Съдържанието на споменатите едечи и тулуми не е посочено, но вероятно става дума за червиш.

Интересни детайли, относно търговската дейност между търновската фирма и Никола Тъпчилещов с мазнини от животински произход, разкрива препис⁹⁰ на писмо до Тъпчилещов, което е било с дата 21 октомври 1852 г. Към тази дата търновските предприемачи са започнали да купуват червиш и лой от Раховица и Търново. „Пазарът“ е представен по следния начин: 105 едека с червиш, 10 едека с червиш от биволи, 10 едека с лой и 7 000 оки с биволска лой. Цената на която са купени тези стоки, варира между 5 гроша и 18 пари и 5 гроша и 20 пари.

От документа разбираме и това, че на 17, 18 и 20 октомври са били изпратени във Варна до братя Георгиевич 60 едека и 36 шкембета с биволска лой, които са били с тегло 5 300 оки. Стоката е била предназначена за Никола Тъпчилещов. Трябвало да се транспортира с параход. Споменава се и стока (не са посочени артикулите), която до няколко дни е следвало да бъде изпратена също до Н. Тъпчилещов, като посредници и в този случай са братя Георгиевич. В цитирания документ се споменава и това, че от свои кози търновските съдружници са могли да „извадят“ 10 000 оки козя лой, за която предлагат на Тъпчилещов да бъде за „съдружническата сметка“⁹¹.

От препис на писмо⁹², което също е било с дата 21 октомври 1852 г., до Христо Тъпчилещов (в Цариград) разбираме, че едно от селищата, от които търновските съдружници набавят мазнини от животински произход, е Габрово⁹³.

Поредна партида с мазнини от животински произход е изпратена от Търново до братя Георгиевич във Варна на 22 октомври 1852 г. За това свидетелства документ⁹⁴ от същата дата. В него става дума за 4 едека и 3 шкембета, които са транспортирани до крайморския град с

⁸⁶ Става дума за братя Никола и Сава Георгиевич. Те са преселници от Търново. През 1844 г. във Варна учредяват фирма, която първоначално се занимава с комисионерство, а впоследствие развива и търговска дейност. Спомоществователи са на зараждащото се в началото на 60-те години на XIX в. във Варна българско образование. Фирмата на братя Георгиевич поддържа редовни връзки с едни от най-крупните търговски къщи от епохата: „Братя Гешови“, братя Тъпчилещови, „Хаджи Николи Минчоолу & Евстати Селвели и дружие“ и др. Реализира търговски операции в Цариград, Гърция и Египет (Александрия). През 1868 г. търпи загуби от неуспешни сделки в Египет. Тогава умира Никола Георгиевич (по-големият брат). През следващата 1869 г. фирмата преустановява дейността си. През 1872 г. Сава Георгиевич подновява работата на стопанската структура. В случая негов съдружник е бившият писар на фирмата – Христо Попович. През 1873 г. съдружниците се разделят и се насочват към самостоятелна стопанска дейност, вж. [Русев, И. 2015, с. 378–379].

⁸⁷ Документът е изготвен на гръцки език с почерка на хаджи Николи Минчоолу.

⁸⁸ Документът е изготвен на гръцки език с почерка на хаджи Николи Минчоолу.

⁸⁹ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 5, л. 104.

⁹⁰ Преписът е изготвен на гръцки език.

⁹¹ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 5, л. 101 гръб, 102.

⁹² Преписът е изготвен на гръцки език.

⁹³ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 5, л. 105 гръб, 106.

⁹⁴ Документът е изготвен на гръцки език с почерка на хаджи Николи Минчоолу.

четири каруци от керванджия на име Михо⁹⁵. Тази пратка се потвърждава от препис⁹⁶ на писмо до братя Георгиевич, което е било с дата 24 октомври 1852 г. Според съдържанието на този документ, на последната спомената дата по керванджия на име Ганчо, който е бил жител на каза Разград, до братя Георгиевич са били изпратени още 6 едека и 2 шкембета. Не се споменава какво са съдържали. Отбелязана е само тяхната маса, която е била общо 2 904 оки. От преписа разбираме, че човекът в Габрово, който е отговарял за товаренето на мазнините със животински произход от името на търновските предприемачи, се казва хаджи Пенчо⁹⁷, като вероятно се има предвид братя на хаджи Минчо – хаджи Пенчо х. Цачев.

Във Връзка с търговията с мазнини от животински произход на 29 октомври 1852 г. Христо Тъпчилещов е бил в Русчук. Тази информация откриваме в препис на писмо⁹⁸, което е било изпратено до него на същата дата. По приносителя на писмото (керванджия от търновското село Поликраище), до цариградския търговец са изпратени 8 едека с червиш. Общото им тегло е било 3 309 $\frac{1}{4}$ оки, а цената – 17 488 гроша и 5 пари⁹⁹.

На 1 ноември 1852 г. търновските предприемачи са изпратили във Варна до братя Георгиевич козя лой. Транспортът е осъществен от керванджия, който е жител на каза Русчук. В случая с пет каруци са транспортирани 5 едека и 97 шкембета, които са били пълни с козя лой. Според съдържанието на цитирания документ, едеците са били с марка „NDM“ и е следвало да бъдат изпратени в Цариград до Никола Тъпчилещов, а шкембетата са с били марка „XM“ и е трябвало да бъдат изпратени до Христо Тъпчилещов. Общата маса на козята лой е била 2 959 оки. Източник на изложената информация е препис¹⁰⁰ на писмо, което е било адресирано до братя Н. Георгиевич (във Варна) на 1 ноември 1852 г.¹⁰¹

От друг препис на писмо¹⁰², което е било изпратено до братя Георгиевич на 2 ноември 1852 г., разбираме, че по керванджия до тях са изпратени 4 едека, които са били с общо тегло 1 840 оки. Съдържанието им не се споменава. Едеците са били с марка „XM“ и са били предназначени за Христо Тъпчилещов¹⁰³.

Доставките на мазнини с животински произход от страна на търновските предприемачи до братя Тъпчилещови продължават и през следващите няколко дни. От препис на писмо¹⁰⁴, което е било с дата 3 ноември 1852 г., до братя Н. Георгиевич разбираме, че по керванджия на име Ибрям са били изпратени във Варна 10 едека и 141 шкембета с козя лой. Седем от едеците са били с марка „NDM“ и са били предназначени за Никола Тъпчилещов. Останалите 3 едека и шкембетата са били с марка „XM“ и са били предназначени за Христо Тъпчилещов. Под преписа на писмото е изписано името на хаджи Николи Минчоолу¹⁰⁵.

Пратка, предназначена за Никола Тъпчилещов, е била изпратена във Варна и на следващия ден – 4 ноември 1852 г. Тя се е състояла от 8 шкембета, които са били пълни с лой и са били с марка „NDM“. Тази информация черпим от препис на писмо¹⁰⁶, което е било изпратено до братя Н. Георгиевич на последната спомената дата¹⁰⁷.

⁹⁵ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 5, л. 104 гръб.

⁹⁶ Преписът е изготвен на гръцки език.

⁹⁷ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 5, л. 106 гръб, 107.

⁹⁸ Преписът е изготвен на гръцки език.

⁹⁹ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 5, л. 109.

¹⁰⁰ Преписът е изготвен на гръцки език.

¹⁰¹ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 5, л. 111.

¹⁰² Преписът е изготвен на гръцки език с почерка на хаджи Николи Минчоолу.

¹⁰³ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 5, л. 112.

¹⁰⁴ Преписът е изготвен на гръцки език с почерка на хаджи Николи Минчоолу.

¹⁰⁵ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 5, л. 113.

¹⁰⁶ Преписът е изготвен на гръцки език.

¹⁰⁷ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 5, л. 115 гръб.

Информация за мазнини с животински произход, които са били изпратени чрез братя Георгиевич до Никола Тъпчилещов, откриваме в препис¹⁰⁸ на писмо, което е било адресирано до самия Тъпчилещов. Това писмо също е било с дата 4 ноември 1852 г. В цитирания препис се споменава, че до момента във Варна са изпратени 99 едека и 55 шкембета с марка „NDM“. В документа се отправя молба към Никола Тъпчилещов да изпрати писмо до Варна, с което да информира братя Георгиевич къде да му бъде изпратена тази стока. Споменават се и едеци, които са доставени на Н. Тъпчилещов от Влашко, и се поставя въпросът дали те са пристигнали в Цариград и ако са пристигнали дали някои от тях са вече продадени¹⁰⁹.

На 4 ноември 1852 г. от Търново е изпратено и писмо до Христо Тъпчилещов. От съхранения му препис¹¹⁰ разбираме, че до Хр. Тъпчилещов са били изпратени 15 едека с марка „ХМ“ и 304 шкембета с козя лой. Споменават се и 8 едека с червиш¹¹¹.

На 11 ноември 1852 г. през Варна на Христо Тъпчилещов са изпратени още 730 шкембета, които са били с марка „ХМ“. Тази информация се съдържа в препис¹¹² на писмо до него, което е било от последната спомената дата. Преписът не е подписан, но неговото съдържание недвусмислено доказва, че писмото е било написано от хаджи Николи Минчоолу¹¹³.

В препис¹¹⁴ на писмо, което също е било с дата 11 ноември 1852 г., и е било изпратено от Търново до Никола Тъпчилещов, се споменават „6 червиша“, които с посредничеството на търновските съдружници са му били изпратени от Влашко¹¹⁵. Влашки червиш се споменава и в препис¹¹⁶ на писмо, което е било изпратено от хаджи Николи Минчоолу до Никола Тъпчилещов (в Цариград) на 9 декември 1852 г.¹¹⁷

Сред преписите на писма откриваме и такъв¹¹⁸, който е на писмо от хаджи Николи Минчоолу до „Братя Н. Георгиевич във Варна“. Самото писмо е било с дата 25 ноември 1852 г. От съдържанието на преписа разбираме, че по керванджия на име Дели Мехмет от село Спахалари на каза Радград заедно с други стоки са били транспортирани до Варна и 358 шкембета козя лой, които братя Георгиевич е трябвало да изпратят с параход за получаване от Христо Тъпчилещов. Споменава се марката „ХМ“¹¹⁹.

В препис на писмо¹²⁰, което е било с дата 9 декември 1852 г., до Христо Тъпчилещов (в Цариград) е отбелязано, без да се споменава някакъв срок, че до момента търновските предприемачи са изпратили „до 16 500 оки козя лой“ и „24 200 оки червиш“. Освен това те споделят, че поради трудното намиране на кираджии, което вероятно е обусловено от настъпващата зима, е възможно част от лойта, с която разполагат, да бъде изпратена през идната пролет¹²¹.

Последният документ, който свидетелства за изпращане на мазнини от животински произход през 1852 г. от страна на търновската фирма до Христо Тъпчилещов, е препис на писмо¹²² до братя Георгиевич, което е било с дата 16 декември същата година. Според съдържанието на цитирания документ по приносителя на писмото, керванджията Самуил Джумала, във Варна са били изпратени 200 шкембета с козя лой. В документа е отбелязано и това, че поради бърза-

¹⁰⁸ Преписът е изготвен на гръцки език.

¹⁰⁹ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 5, л. 116 гръб, 117.

¹¹⁰ Преписът е изготвен на гръцки език.

¹¹¹ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 5, л. 118 гръб.

¹¹² Преписът е изготвен на гръцки език.

¹¹³ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 5, л. 119.

¹¹⁴ Преписът е изготвен на гръцки език.

¹¹⁵ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 5, л. 120.

¹¹⁶ Преписът е изготвен на гръцки език. Дописан е с почерка на хаджи Николи Минчоолу.

¹¹⁷ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 5, л. 128.

¹¹⁸ Преписът е изготвен на гръцки език с почерка на хаджи Николи Минчоолу.

¹¹⁹ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 5, л. 123 гръб.

¹²⁰ Преписът е изготвен на гръцки език.

¹²¹ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 5, л. 128, 128 гръб.

¹²² Преписът е изготвен на гръцки език.

не от страна на кираджиите, шкембетата са изпратени във Варна без да им е поставена марка. Допълнено е, че въпросната марка е можело да бъде „ХМ“. Описът на шкембетата, който е изложен в заключителната част на документа позволява да установим общото им тегло – 2 929 оки¹²³.

Доставките на мазнини от животински произход от страна на търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ за братя Тъпчилещови продължават и през 1853 г. Най-ранните документи, които касаят този вид стопански обмен през разглежданата година, са преписи¹²⁴ на писма, които поотделно са били изпратени от Търново до Никола Тъпчилещов (в Цариград) и Христо Тъпчилещов (в Цариград). И двете писма са били с дата 20 януари 1853 г. Преписите не са подписани, но от съдържанието им разбираме, че са изготвени от хаджи Николи Минчоолу. С писмото си до Н. Тъпчилещов той съобщава на цариградския предприемач, че на 15 януари хаджи Минчо х. Цачев заедно с брат му Цоньо (Цончо) х. Цачев, са тръгнали за Цариград. Освен това хаджи Николи споделя, че преди време (не е посочено точно кога) по обективни причини – състоянието на пазара в Цариград и препоръки от страна на Н. Тъпчилещов, е разтрогнал предварителен договор за купуването на 20 000 оки лой, която е била на цена между 4 гроша и 30 пари и 4 гроша и 35 пари за ока. Допълва, че в настоящия момент е трудно да купи лой, понеже продавачите са искали стоката им да бъде платена в брой, а хаджи Николи не е разполагал със свободни пари¹²⁵.

В писмото си до Хр. Тъпчилещов (от 20 януари 1853 г.) хаджи Николи Минчоолу излага част от вече представената информация в писмото със същата дата до неговия брат, а именно че на 15 януари 1853 г. хаджи Минчо х. Цачев е тръгнал по суша за Цариград. В документа се споменават шкембета с мазнини от животински произход (не е посочено точно какви), които са били изпратени през Варна до Хр. Тъпчилещов¹²⁶.

Следващото писмо, касаещо 1853 г., изпратено от Търново до Н. Тъпчилещов (в Цариград) е било с дата 3 февруари. Неговият текст е съхранено отново в препис¹²⁷, който не е подписан, но от съдържанието му разбираме, че и това писмо е било написано от хаджи Николи Минчоолу (отговор на писмо от Н. Тъпчилещов, което е било с дата 26 януари). С писмото Хаджи Николи моли Н. Тъпчилещов да предаде на хаджи Минчо х. Цачев, който по всичко изглежда, че е все още в Цариград, да не харчи пари, защото те ще са необходими за купуване на лой. В неясен контекст се споменава и контракт за купуване на лой от Русия¹²⁸.

Хаджи Николи Минчоолу (в Търново) изпраща ново писмо до Н. Тъпчилещов (в Цариград) на 10 февруари 1853 г. (под запазения му препис¹²⁹ стои името на хаджи Николи). Писмото е било в отговор на такова от Н. Тъпчилещов до търновската фирма, което е било с дата 2 февруари. С разглеждания документ (писмото от 10 февруари) хаджи Николи Минчоолу информира цариградския търговец, че не е успял да купи лой. Като причина изтъква изискването от страна на продавачите $\frac{1}{2}$ от нея да бъде платена в брой¹³⁰.

Поредното писмо, което хаджи Николи Минчоолу е изпратил до Никола Тъпчилещов, е било с дата 17 февруари 1853 г. От запазения му препис¹³¹ разбираме, че то е било в отговор на писмо от Н. Тъпчилещов от 9 февруари. В заключителната част на цитирания документ се споменава евентуално купуване от страна на хаджи Николи на червишолой. Отново там хаджи Николи споделя, че му е трудно да се справя сам с работата в Търново и изразява надежда, че

¹²³ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 5, л. 128 гръб, 129.

¹²⁴ Преписите са изготвени на гръцки език.

¹²⁵ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 5, л. 135, 135 гръб.

¹²⁶ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 5, л. 135 гръб.

¹²⁷ Преписът е изготвен на гръцки език.

¹²⁸ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 5, л. 139, 139 гръб.

¹²⁹ Преписът е изготвен на гръцки език.

¹³⁰ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 6а, л. 41, 42 гръб.

¹³¹ Преписът е изготвен на гръцки език.

по-скоро хаджи Минчо х. Цачев ще се завърне от Цариград¹³² – факт, който потвърждава тезата, че хаджи Минчо и хаджи Николи работят в съдружие.

Хаджи Николи Минчоолу продължава своята кореспонденция и с Христо Тъпчилещов – на 3 февруари 1853 г. изпраща писмо¹³³ до него (в Цариград). То е отговор е на такова от Хр. Тъпчилещов, което е било с дата 26 януари същата година. В разглеждания документ хаджи Николи потвърждава предходното свое писмо, което е било са дата 27 януари, и съобщава на Хр. Тъпчилещов, че към настоящия момент търси свободни кираджии, с които да изпрати до Варна стоки, сред които и лой (не е посочено количеството). Следвало е стоките да му бъдат изпратени от Варна в Цариград. Препоръчва на Хр. Тъпчилещов да се договори за продажбата на тези стоки с намиращия се по това време в османската столица хаджи Минчо х. Цачев¹³⁴, от което можем да допуснем, че споменатата в случая лой е съдружническа.

Едно от селищата, от които търговската къща „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ купува червиш и лой през 1853 г., е Свищов. За това свидетелства документ¹³⁵, който е изготвен в крайдунавския град на 8 септември същата година. Подписан е от човек на име Анастас Георгевич. Според съдържанието на този исторически извор на посочената дата А. Георгевич е продал на хаджи Николи Минчоолу 23 едека с червиш и 8 едека с лой. В документа е посочена цената за 1 ока от тези продукти – 5 гроша и 35 пари. Предвидено е плащането да се извърши на три етапа: първата част да се плати предварително, втората да се плати след 61 дни, а третата – след 91 дни. В цитирания документ се споменава и това, че А. Георгевич е дължал на хаджи Николи (респективно на търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“) 10 000 гроша по полица, свързана с ползването на совати. Отбелязано е, че Георгевич е получил тази полица, като вероятно тя е покрила първото, т.е. предварителното плащане на стоката¹³⁶.

Съхранените до наши дни документи от 1854 г., които имат отношение към връзките на фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ с братя Тъпчилещови по отношение на търговската им дейност с мазнини от животински произход, са само няколко. Най-ранният от тях е писмо¹³⁷ с дата 12 януари 1854 г., което е било изпратено от хаджи Минчо х. Цачев (в Търново) до хаджи Николи Минчоолу (в Цариград). Информацията в цитирания документ по интересувашата ни тема е твърде фрагментарна – от него разбираме, че търновската фирма разполага с лой, определена като „дряновска“ (не става ясно дали към момента лойта се е намирала в Дряново или е била доставена от там, но и в двата случая е много вероятно да е произведена в същото селище). Макар и по косвен път, писмото ни информира, че по време на пребиваването си в Цариград хаджи Николи Минчоолу се е срещал с Никола Тъпчилещов. За това свидетелства неговото адресиране – изпратено е до Н. Тъпчилещов (в Балкапан хан), за да бъде впоследствие предадено от него на хаджи Н. Минчоолу¹³⁸.

По същия начин е адресирано и друго писмо¹³⁹ на хаджи Минчо х. Цачев (в Търново) до хаджи Николи Минчоолу (в Цариград), което е с дата 16 март 1854 г. От този исторически извор разбираме, че хаджи Минчо е планирал доставка на червиш в османската столица, но властите са „сторили зап“¹⁴⁰ на тази пратка. В случая в Русчук властите са взели 2 000 оки от „червишите“, с които е разполагала търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“. Освен това Хаджи Минчо пише, че „кусура“, т.е. остатъка, „ищят за Шумен“ и допълва: „че да

¹³² **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 6а, л. 41 гръб.

¹³³ Запазен е неговият препис, който изготвен е на гръцки език.

¹³⁴ **НБКМ, БИА, Ф. 307**, а.е. 5, л. 137 гръб, 138, 138 гръб.

¹³⁵ Документът е изготвен на български език.

¹³⁶ **НБКМ, БИА, Ф. 49**, а.е. 7, л. 1.

¹³⁷ Писмото е изготвено на български език.

¹³⁸ **НБКМ, БИА, Ф. 49**, а.е. 82, л. 1, 1а, 2а.

¹³⁹ Писмото е изготвено на български език.

¹⁴⁰ Вероятно в случая е използвана турската дума „zap“¹⁴⁰, част от значенията на която, е изземване, вземане насила, задържане. По въпроса вж. [Добрев, И., Великов, В., Хранов, И., Зографов, К., Николчева, М., Маринова, М., Йорданова, М., Димитрова, М., Цоков, Ц. 2009, с. 1608].

видим ако ги отърва с първо ще се мъчим да Ви ги изпратим за Цариград¹⁴¹. В случая е важно да отбележим, че споменатите в писмото събития се развиват по време на Кримската война (1853–1856), когато червишът се е търсил усилено за задоволяване нуждите на османската армия. Дори през разглежданата 1854 г. в Габрово се налага заповед за цялото, намиращо се там количество червиш [Давидова, Е., 2014, с. 312].

Основание да допуснем, че през първата половина на разглежданата 1854 г. търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ е успяла да изпрати в Цариград някаква пратка с мазнини от животински произход, ни дава писмо¹⁴², което е било изпратено от Никола Тъпчилещов до хаджи Минчо х. Цачев на 1 юли същата година. С него цариградският предприемач информира своя стопански партньор от Търново, че е успял да продаде част от 33 едека (не се споменава с каква мазнина са били пълни), които са били изпратени до него (не се споменава кога). Посочената продажна цена е 13 гроша за 1 ока. Н. Тъпчилещов допълва, че „лойта [е] в същото състояние“¹⁴³. Цитираното писмо е било адресирано само до хаджи Минчо х. Цачев, а не до фирмата, понеже в началото на юли 1854 г. другият участник в тази стопанска структура – хаджи Николи Минчоолу, се е намирал в османската столица. За това свидетелстват два преписа¹⁴⁴ на писма, които хаджи Минчо е изпратил до хаджи Николи (в Цариград). Писмата са били с дати 6 и 10 юли 1854 г.¹⁴⁵

Следващият, в хронологичен ред, документ, който свидетелства за съвместната търговска дейност на фирмата „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ и Христо Тъпчилещов с мазнини от животински произход през 1854 г., е препис¹⁴⁶ на писмо, което е било изпратено от Търново до цариградският предприемач (в Цариград) на 5 октомври 1854 г. В писмото се отправя молба към Хр. Тъпчилещов да изпрати в Търново „учищението“, т.е. изчистването на сметката, за 2 едека лой и червиш, както и по-скоро да продаде козя лой, която е била „орташка“ с „Караманлията“¹⁴⁷. Освен това, в документа се споменава, че през същата година в региона на Търново има големи количества червиш, но поради това, че цената му е висока търновските съдружници не бързат да купуват¹⁴⁸.

Информация за закупуване на мазнини от животински произход от страна на търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ през разглежданата година откриваме в писмо¹⁴⁹ с дата 21 ноември 1854 г., което е било изпратено от хаджи Николи Минчоолу (в Свищов) до хаджи Минчо х. Цачев (в Търново). По всичко изглежда, че целта на пребиваването на хаджи Николи в крайдунавския град е именно покупка на такава продукти. С това свое писмо той информира хаджи Минчо, че е успял да изпрати 10 едека до хаджи Пенчо¹⁵⁰ в Габрово. Транспортът е струвал 18 % за ока. Споделя, че среща проблеми при намирането на кираджии, което евентуално би означавало, че е разполагал с още закупена стока, която към момента на написването на разглежданото писмо не е успял да изпрати. Поради това хаджи Николи отправя съвет към своя тъст да организира товаренето и изпращането във Варна на част от едеците, с които фирмата разполага, а относно тези, които са се намирали в Габрово – да изпрати писмо с нареждане да бъдат „прехвърлени през Балкана“. Хаджи Николи споменава и стока, която е трябвало да пристигне в Габрово от Букурещ. За нея препоръчва да бъде изпратена през идната

¹⁴¹ НБКМ, БИА, Ф. 49, а.е. 82, л. 3а.

¹⁴² Писмото е изготвено на български език.

¹⁴³ НБКМ, БИА, Ф. 307, а.е. 3, л. 33, 33 гръб.

¹⁴⁴ Преписите на писмата са изготвени на български език.

¹⁴⁵ НБКМ, БИА, Ф. 49, а.е. 82, л. 5, 5а, 7, 7а.

¹⁴⁶ Преписът е изготвен на български език.

¹⁴⁷ Възможно е да се има предвид вече споменатият Мехмед ага Караманлията.

¹⁴⁸ НБКМ, БИА, Ф. 307, а.е. 8, л. 9 гръб, 10.

¹⁴⁹ Писмото е изготвено на български език.

¹⁵⁰ Вероятно става дума за един от братята на хаджи Минчо – хаджи Пенчо х. Цачев.

пролет, а дотогава съветва да бъде складирана в „залханата“¹⁵¹. В документа се споменават още едеци, за които хаджи Николи препоръчва да бъдат складирани „в кир Пенчовата маза или в Алековата маза“¹⁵².

В разглеждания документ не се споменава до кого е следвало да бъдат изпратени споменатите мазнини от животински произход, но указаните маршрути за тяхното транспортиране – през Варна и през Балкана, съвпадат с тези по които преди това търговска къща „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ е изпращала същия вид стоки до братя Тъпчилещови. Както вече видяхме, първоначално посредници в тази дейност във Варна са били Йоанис Папалука, неговият син – Константинос Й. Папалука (заедно с Ламбос Йоаниду), а по-късно такива са братя Георгиевич. Що се касае до стоката, която в случая е следвало да бъде „прехвърлена“ през Балкана, то вероятно се има предвид споменатият по-горе сухопътен маршрут през Родосто.

Потвърждение на тезата, че поне част от складиранияте от търновските съдружници (според писмото до хаджи Минчо от 21 ноември 1854 г.) за пролетта на 1855 г. мазнини от животински произход са били предназначени за братя Тъпчилещови, се потвърждава от два документа, които са преписи¹⁵³ на писма. Според съдържанието на преписите, писмата са били изготвени от хаджи Минчо х. Цачев на 8 февруари 1855 г. Едното е било адресирано до Никола Тъпчилещов, а другото – до Христо Тъпчилещов. С първото (това до Н. Тъпчилещов) хаджи Минчо отправя въпрос дали към момента цариградският предприемач има достатъчни наличности от червиш и лой в Балкапан хан и му препоръчва, ако има да се „похарчат, защото знайте, че тази година имаме стока... дано от сеги нататък да Ви я изпроводиме“¹⁵⁴.

Идентична е информацията, която съдържа преписът на писмото, което е било адресирано до Хр. Тъпчилещов. В него Хаджи Минчо изразява увереност, че по-рано изпратен от търновската фирма червиш, ще бъде продаден скоро и допълва: „защото позаподир имаме да Ви изпратиме през Варна. Дано поизсъхне калта да фанат да се намерят кираджии“¹⁵⁵.

Цитираният документ е последният, който съдържа информация за съвместната търговия с мазнини от животински произход, осъществявана от търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ и братя Тъпчилещови. Можем да допуснем, че този вид стопанско сътрудничество приключва с убийството на хаджи Минчо през май 1855 г.

В заключение можем да обобщим, че информацията, която съдържат документите за съвместната търговска дейност с мазнини от животински произход на фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ и братя Тъпчилещови, е фрагментарна. Това не позволява да установим в пълнота обема на този вид стопанска дейност (количества на изпратените и продадени мазнини, тяхната стойност, финансовите обороти и съответните печалби). Въпреки това документите свидетелстват, че пратките с мазнини от страна на търновската фирма до братя Тъпчилещови обхващат сравнително продължителен период от време (поне от 1848 г. до 1855 г.), както и че техните обеми са относително големи.

Както вече бе споменато, най-ранният запазен до днес документ, който свидетелства за съвместната търговска дейност на фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ и братя Тъпчилещови с мазнини от животински произход, е препис на писмо, което е било изпратено от търновската фирма до Тъпчилещови в края на март 1848 г. Фактите – че писмото е изготвено в началото на 1848 г., и че в него се споменава вече реализирана продажба от страна на братя Тъпчилещови на голямо количество мазнини от животински произход (85 едека на стойност 225 474 гроша), които са получили от търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“,

¹⁵¹ Има се предвид терминът „салхана“ (ар.-пер.-тур. Salhane) – кланица, вж. [Илчев, С., Иванова, А., Димова, А., Павлова, М. 1998, с. 439].

¹⁵² НБКМ, БИА, Ф. 307, а.е. 3, л. 10.

¹⁵³ Преписите са изготвени на български език.

¹⁵⁴ НБКМ, БИА, Ф. 307, а.е. 8, л. 16 гръб.

¹⁵⁵ НБКМ, БИА, Ф. 307, а.е. 8, л. 16 гръб, 17.

дават основание да допуснем, че началото на този вид търговска дейност между споменатите стопански субекти е поставено не по-късно от предходната 1847 г.

Съвместната търговска дейност на „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ и братя Тъпчилешови с мазнини от животински произход включва следните продукти: червиш, лой и чевишолой. Цитираните документи свидетелстват, че известна част от тях е принадлежала на търновските съдружници, но в повечето случаи покупко-продажбите са осъществявани на съдружнически начала с братя Тъпчилешови. В документ от 1854 г. се споменава козя лой, която е била „орташка“ с „Караманлията“, като вероятно се има предвид Мехмед ага Караманлията.

Търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ е купувала мазнините от животински произход както от Търново, така и от редица други селища: Свищов (от, или чрез местните предприемачи Константин Станчоолу, Боро Ненович, Христо Папазоолу, Атанас Каракашев и Атанас Георгиевич), Раховица, Ески Джумая, Габрово, Ловеч, Плевен, Никопол, Русчук, Дряново, а вероятно и от Бяла (Русенско).

Освен това, с цел закупуване на червиш, през 1852 г. Христо Тъпчилешов посещава Русчук. Възможно е още по-рано – през август 1849 г., един от братя Тъпчилешови да е посетил Търново. Документите дават основания да допуснем, че стока е била купувана и от Влашко (поне червиш) и от Русия (поне лой).

Цените, на които са купувани мазнините от животински произход варират между 4 гроша и 5 гроша и 35 пари за ока. Плащанията са осъществявани в брой или на разсрочено плащане. Разполагаме с информация за цената, на която мазнините са били продавали в Цариград, само за 1854 г. – 13 гроша.

По всичко изглежда, че поне частично към осигуряването и изпращането на мазнини от животински произход има отношение и един от братята на хаджи Минчо – хаджи Пенчо х. Цачев.

Архивните извори дават основание да приемем, че част от мазнините, които търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ е изпращала до братя Тъпчилешови, са били произведени от животни, отглеждани в совати, с които е разполагала същата стопанска структура. Документите свидетелстват, че още през 1847 г. фирмата е разполагала с два совата.

Установените маршрути, по които мазнините от животински произход са транспортирани до Цариград, са няколко. Като основен можем да определим този през Варна. Първоначално (в периода 1848–1849 г.), посредник във Варна е Йоанис (Иван) Папалука. От края на 1849 г. тази дейност се поема от сина на Й. Папалука – Константинос Й. Папалука (заедно с Ламбос Йоаниду), а от октомври 1852 г. поне до края на годината – от братя Никола и Сава Георгиевич. През 1851 г. пратка е осъществена с посредничеството на „Д. С. Караминкови и съдружие“. Вторият маршрут е през Свищов с посредничеството на Боро Ненович (например през 1852 г.). Третият маршрут е през Родосто (например през 1848 г., 1849 г. и евентуално през 1854 г.).

Изпращаните от търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ едеци и шкембета с мазнини са с марките „ХМ“ и „NDM“. Можем да допуснем, че това са личните марки на хаджи Минчо х. Цачев и хаджи Николи х. Димов Минчоолу.

Наличните документи дават основание да допуснем, че търговската дейност на фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ и братя Тъпчилешови с мазнини от животински произход продължава до пролетта на 1855 г., т.е. до убийството на хаджи Минчо. Не разполагаме с информация по разглежданата тема за 1850 г.

По отношение на езика, който е използван при изготвянето на гръкоезичните документи, можем да констатираме следното: използван е характерният за XIX в. гръцки език, в който има елементи от тогавашната книжовна форма – катаревуса, и такива от естествено развилия се език на народа, известен като димотики.

Трудностите, които съпътстват разчитането и превода на гръкоезичните документите, произтичат от няколко фактора. На първо място част от документите са увредени, поради неправилното им съхраняване преди да бъдат предадени в съответните архивохранилища. По-голямата част от тях са преписи на писма (оригиналите не са запазени), при изготвянето на който

преписвачите (един от тях е хаджи Николи Минчоолу), вероятно поради припряност, както и поради недостатъчно високо ниво на познаване на езика, са допуснали граматически и правописни грешки. В редица случаи думите не са дописани, а в някои – пропускани. Пунктуацията почти липсва. Към всичко това можем да добавим и, че не винаги словоредът в изреченията е правилен. Изложените факти създават сериозни проблеми при разчитането и превеждането на документите на български език.

Що се касае до степента на използване на гръцкия език в дейността на търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ в периода 1848 – 1855 г., можем да заключим следното: въпреки че самият хаджи Минчо х. Цачев, който е основният „двигател“ в дейността на фирмата, не владее гръцки език, то този език все още намира широко приложение в стопанската кореспонденция на търговската структура.

Приложение 1: Таблица с информация за държави или селищата в българските земи, от които търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ е осигурявала мазнините от животински произход, които е изпращала до братя Тъпчилещови.

Година	Вид мазнини	Селищата, от които са осигурявани мазнините	За чия сметка е била направена доставката
1848 г.	червиш, лой, червишолой	Ески Джумая Плевен Търново Никопол Раховица Габрово Бяла (?)	За сметка на търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ За съдружническа сметка
1849 г.	червиш, лой, червишолой	Плевен Габрово Свищов Ески Джумая Раховица Русчук (?)	За сметка на търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ За съдружническа сметка
1851 г.	Лой		За съдружническа сметка
1852 г.	лой, червиш	Раховица Габрово Търново Свищов Ловеч Ески Джумая (?) Влашко	За съдружническа сметка
1853 г.	лой, червиш	Свищов Русия (?)	За съдружническа сметка
1854 г.	лой, червиш	Свищов Дряново	

1855 г.	лой, червиш		
---------	-------------	--	--

Бележка: С въпросителен знак са обозначени държави или селища от българските земи, от които е имало идея да се закупят мазнини от животински произход, но не разполагаме с информация, че такива покупки са били осъществени.

Приложение 2: Таблица с информация за търговските пътища, по които са били транспортирани доставките с мазнини от животински произход, и посредниците, чиито услуги са ползвани.

Година	Маршрут	Посредник
1848 г.	през Варна до Цариград	Йоанис Папалука (във Варна)
1849 г.	през Варна до Цариград през Варна до Цариград през Родосто до Цариград	Йоанис Папалука (във Варна) Константинос Папалука и Ламбос Йоаниду (във Варна)
1851 г.	през Варна до Цариград	„Д. С. Караминкови и съдружие“ (във Варна)
1852 г.	през Варна до Цариград през Свищов до Цариград	Братя Георгиевич (във Варна) Боро Ненович (в Свищов)
1853 г.	през Варна до Цариград	
1854 г.	през Варна до Цариград през Родосто до Цариград	
1855 г.	през Варна до Цариград	

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Извори / Sources

Непубликувани извори / Unpublished Sources

НБКМ, БИА, Ф. 49 „Хаджи Никола Хаджидимов Минчоглу“. [NBKM, BIA, F. 49 „Hadzhi Nikola Hadzhidimov Minchoglu“].

НБКМ, БИА, Ф. 307 „Хаджи Минчо Хаджицачев“. [NBKM, BIA, F. 307 „Hadzhi Mincho Hadzhitsachev“].

ДА – В. Търново, Ф. 82К „Търговска фирма Никола Минчоолу & Евстати Селвели и дружие“. [DA – V. Tarnovo, F. 82K „Targovska firma „Nikola Minchoolu & Evstati Selveli i druzhie“].

Публикации / Publications

Атанасова, С. 2004 – Светла Атанасова. Фирмени печати на търговска къща „Никола Минчоолу и Евстати Селвели и дружие“ от втората половина на XIX век. – В: Панаири, пазари, тържища в българските земи. Велико Търново: Фабер, 2004, 186–200. [Atanasova, S. 2004 – Svetla Atanasova. Firmeni pechati na targovska kashta „Nikola Minchoolu i Evstati Selveli i druzhie“ ot vtorata polovina na XIX vek. – V: Panairi, pazari, tarzhishta v balgarskite zemi. Veliko Tarnovo: Faber, 2004, 186–200.] (In Bulgarian)

Атанасова, С. 2014 – Светла Атанасова. Търновските търговски дружества през възрождането. Модели за стопанско развитие. Велико Търново: Фабер, 2014. [Atanasova, S. 2014 – Svetla Atanasova.

Tarnovskite targovski druzhestva prez vazrazhdaneto. Modeli za stopansko razvitie. Veliko Tarnovo: Faber, 2014.] (In Bulgarian)

Божинов, П., Давидова, Е., Георгиева, М., Колева, Ж., Мирчева, К., Тодорова, О., Янева, С. 2000 – Пламен Божинов, Евгения Давидова, Магделина Георгиева, Жана Колева, Кети Мирчева, Олга Тодорова, Светла Янева. Кой кой е сред българите XV–XIX в. 501 имена от епохата на османското владичество (Координатор на екипа и редактор на текста ст. н. с. д-р Илия Тодев). София: Анубис, 2000. [Bozhinov, P., Davidova, E., Georgieva, M., Koleva, Z., Mircheva, K., Todorova, O., Yaneva, S 2000 – Plamen Bozhinov, Evgenia Davidova, Magdelina Georgieva, Zhana Koleva, Keti Mircheva, Olga Todorova, Svetla Yaneva. Kouy kouy e sred balgarite XV–XIX v. 501 imena ot epohata na osmanskoto vladичество (Koordinator na ekipa i redaktor na teksta st. n. s. d-r Piya Todev). Sofia: Anubis, 2000.] (In Bulgarian)

Ганчев, С. 1996 – Стефан Ганчев. Свищов. Принос за историята му. Фототипно издание. Свищов: Международна фондация „Алеко Константинов“, 1996. [Ganchev, S. 1996 – Stefan Ganchev. Svishtov. Prinost za istoriata mu. Fototipno izdanie. Svishtov: Mezhdunarodna fondatsiya „Aleko Konstantinov“, 1996.] (In Bulgarian)

Генчева, Ц., Т. Драганова, Й. Димитров 1985 – Цветана Генчева, Тодорка Драганова, Йордан Димитров. Бележити търновци. Биографичен и библиографски справочник за дейци, родени, живели и работили във Велико Търново през XII–XX в. София: издателство на БЗНС, 1985. [Gencheva, Ts., Draganova, T., Dimitrov, Y. 1985 – Tsvetana Gencheva, Todorka Draganova, Yordan Dimitrov. Belezhiti tarnovtsi. Biografichen i bibliografski spravochnik za deytzi, rodени, zhiveli i rabotili vav Veliko Tarnovo prez XII–XX v. Sofia: Izdatelstvo na BZNS, 1985.] (In Bulgarian)

Горанчев, В. 2022 а – Веселин Горанчев. За произхода и семейната среда на търновските предприемачи и общественици от XIX век Евстати х. Николов Паница и Евстати х. Николов Селвели – Епохи, Том XXX, кн. 1. В. Търново, 2022, 152–159. [Goranchev, V. 2022 a – Veselin Goranchev. Za proizhoda i semeynata sreda na tarnovskite predpriemachi i obshtestvenitsi ot XIX vek Evstati h. Nikolov Panitsa i Evstati h. Nikolov Selveli – Epochi, Tom XXX, kn. 1. V. Tarnovo, 2022, 152–159.] (In Bulgarian)

Горанчев, В. 2022 б – Веселин Горанчев. За стопанската дейност на Евстати Селвели през 1842 година. – Известия на центъра за стопанско-исторически изследвания. Том VII „Дилеми на развитието“. Варна, 2022, 308–319. [Goranchev, V. 2022 b – Veselin Goranchev. On the Economic Activity of Evstati Selveli in 1842. – Proceedings of the Center for Economic History Research. 2022, no. 7, 308–319.] (In Bulgarian)

Горанчев, В. 2022 в – Веселин Горанчев. За стопанската дейност на Евстати Селвели през 1843 г. – Епохи, Том XXX, кн. 2. В. Търново, 2022, 242–259. [Goranchev, V. 2022 v – Veselin Goranchev. Za stopanskata deynost na Evstati Selveli prez 1843 g. – Epochi, Tom XXX, kn. 2. V. Tarnovo, 2022, 242–259.] (In Bulgarian)

Горанчев, В. 2022 г – Веселин Горанчев. За ранната стопанска дейност на възрожденския предприемач Евстати Селвели и за неговото материално и финансово състояние през този период. – История, година XXX, кн. 4. София, 2022, 355–371. [Goranchev, V. 2022 g – Veselin Goranchev. Za rannata stopanska deynost na vazrozhdenskiya predpriemach Evstati Selveli i za negovoto materialno i finansovo sastoyanie prez tozi period. – Istoriya, godina XXX, kn. 4. Sofiya, 2022, 355–371.] (In Bulgarian)

Горанчев, В. 2023 – Веселин Горанчев. За стопанската дейност на Евстати Селвели през 1844 г. – Журнал за исторически и археологически изследвания. Брой 1. Университетско изд. „Епископ Константин Преславски“, Шумен, 2023, 9–31. [Goranchev, V. 2023 – Veselin Goranchev. On the Business Activity of Eustati Selveli in 1844. – Journal of Historical and Archaeological Research, 2023, no. 1, 9–31.] (In Bulgarian)

Горанчев, В. 2024 – Веселин Горанчев. Търговията с метали (бакър, желязо и стомана) между братя Тъпчилешови и хаджи Минчо х. Цачев и хаджи Николи Минчоолу (респективно търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“). – Годишник на Историческия факултет на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, Том VI. Изследвания и материали в чест на 65-годишнината на професор доктор Пламен Павлов. В. Търново, 2024 (под печат). [Goranchev, V. 2024 – Veselin Goranchev. Targoviyata s metali (bakar, zhelyazo i stomana) mezhdru bratya Tapchileshtovi i hadzhi Mincho h. Tsachev i hadzhi Nikoli Minchoolu (respektivno targovska firma „Hadzhi Mincho h. Tsachev i druzhie“). – Godishnik na Istoricheskia fakultet na Velikotarnovskiya universitet „Sv. sv. Kiril i Metodiy“. Izsledvaniya i materialy v chest na 65-godishninata na profesor doktor Plamen Pavlov. V. Tarnovo, 2024 (pod pechat).] (In Bulgarian)

Давидова, Е. 1998 – Евгения Давидова. Братя Христо и Никола Тъпчилешови – стопанска и обществена дейност през Възраждането. Дисертация за присъждане на научна степен „кандидат на историческите науки“. БАН – Институт по история. София, 1998. [Davidova, E. 1998 – Evgenia Davidova. Bratya Hristo i Nikola Tapchileshtovi – stopanska i obshtestvena deynost prez Vazrazhdaneto. Disertatsiya za

prisazhdane na nauchna stepen „kandidat na istoricheskite nauki“. BAN – Institut po istoria. Sofia, 1998.] (In Bulgarian)

Давидова, Е. 2014 – Евгения Давидова. По пътя на бакъра: из географските простори на балканските търговци през XIX в. –БАЛКАНИТЕ И СВЕТАТ: modus consurrandi. Studia balcanica 30. София, 2014, 307–317. [Davidova, E. 2014 – Evgenia Davidova. Po patya na bakara: iz geografските простori na balkanskite targovtsi prez XIX v. –BALKANITE I SVETAT: modus consurrandi. Studia balcanica 30. Sofia, 2014, 307–317.] (In Bulgarian)

Добрев, И., В. Великов, И. Хранов, К. Зографов, М. Николчева, М. Маринова, М. Йорданова, М. Димитрова, Ц. Цокков (съставители) 2009 – Иван Добрев, Велизар Великов, Ивайло Хранов, Константин Зографов, Мария Николчева, Марчела Маринова, Милена Йорданова, Мина Димитрова, Цветелин Цокков. Академичен турско-български речник (под научната редакция на проф. д-р Иван Добрев). София: Рива, 2009. [Dobrev, I., V. Velikov, I. Hranov, K. Zografov, M. Nikolcheva, M. Marinova, M. Yordanova, M. Dimitrova, Ts. Tsokov. 2009 – Ivan Dobrev, Velizar Velikov, Ivaylo Hranov, Konstantin Zografov, Mariya Nikolcheva, Marchela Marinova, Milena Yordanova, Mina Dimitrova, Tsvetelin Tsokov. Akademichen tursko-balgarski rechnik (pod nauchnata redaksiya na prof. d-r Ivan Dobrev). Sofia: Riva, 2009.] (In Bulgarian)

Илчев, С., А. Иванова, А. Димова, М. Павлова (съставители) 1998 – Стефан Илчев, Анна Иванова, Ангелина Димова, Мария Павлова. Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век (под редакцията на Стефан Илчев), София: Емас, 1998. [Ilchev, S., Ivanova, A., Dimova, A., Pavlova, M. 1998 – Stefan Ilchev, Anna Ivanova, Angelina Dimova, Maria Pavlova. Rechnik na redki, ostareli i dialektni dumi v literaturata ni ot XIX i XX vek (pod redaksiyata na Stefan Ilchev), Sofia: Emas, 1998.] (In Bulgarian)

Найденев, И. 2017 – Ивайло Найденев. Предприемаческата дейност на братя Пулиевци между традицията и модерността (търговски практики и стратегии през епохата на Възраждането). Дисертация за придобиване на ОНС „доктор“. Исторически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. София, 2017. [Naydenov, I. 2017 – Ivaylo Naidenov. Predpriemacheskata deynost na bratya Pulievi mezhdu traditsiyata i modernostta (targovski praktiki i strategii prez epohata na Vazrazhdaneto). Disertatsiya za pridobivane na ONS „doktor“. Istoricheski fakultet na SU „Sv. Kliment Ohridski“. Sofia, 2017.] (In Bulgarian)

Николова, Ю. 2008 – Юлия Николова. Достойно ест. Свищов през XIX век до първото десетилетие на XX век. Личности – събития – факти. София: Иврай, 2008. [Nikolova, Y. 2008 – Yulia Nikolova. Dostoyno esty. Svishtov prez XIX vek do parvoto desetiletie na XX vek. Lichnosti – sabitiya – fakti. Sofia: Ivrai, 2008.] (In Bulgarian)

Русев, И. 2015 – Иван Русев. Търговската модерност на Българското възраждане като култура и практика. Изследване и извори. Велико Търново: Ровита, 2015. [Rusev, I. 2015 – Ivan Rusev. Targovskata modernost na Balgarskoto vazrazhdane kato kultura i praktika. Izsledvane i izvori. Veliko Tarnovo: Rovita, 2015.] (In Bulgarian)

Янева, С. 2011 – Светла Янева. Българи – откупвачи на данъци във фискалната система на Османската империя. Към историята на българския делови и социален елит през XIX в. София: Издателство на Нов български университет, 2011. [Yaneva, S. 2011 – Svetla Yaneva. Bulgari – otkupvachi na danatsi vav fiskalnata sistema na Osmanskata imperiya. Kam istoriata na balgarskiya delovi i sotsialen elit prez XIX v. Sofia: Izdatelstvo na Nov Balgarski universitet, 2011.] (In Bulgarian)

Съкращения / List of Abbreviations

НБКМ – Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ [NBKM – Natsionalna biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodiy“] (In Bulgarian)

БИА – Български исторически архив [BIA – Balgarski istoricheski arhiv] (In Bulgarian)

ДА – В. Търново – Държавен архив – В. Търново [DA – V. Tarnovo – Darzhaven arhiv – V. Tarnovo] (In Bulgarian)

Ф. – фонд [F. – fond] (In Bulgarian)